

KONKURRENSVERKET
Swedish Competition Authority

Konkurrensen i primärproduktionen

ANALYS I KORTHET 2023:11

Konkurrensverket, juni 2023
Foto: Scandinav

Innehåll

1. Inledning	4
2. Utgångspunkter	5
2.1 Bakgrund	5
2.2 Pris- och kostnadsutveckling i primärproduktionen	5
3. Information från marknadskontakter	8
3.1 Om informationsinhämtningen	8
3.2 Inköps- och försäljningspriser	8
3.3 Konkurrensförutsättningar	11
4. Slutsatser	20

1. Inledning

Under 2022 och 2023 har vi sett kraftiga prisökningar på livsmedel. Mot denna bakgrund initierade Konkurrensverket en bred genomlysning av livsmedelsbranschen för att undersöka om det finns konkurrensproblem i olika delar av livsmedelskedjan som bidragit till prisökningarna. Som en del i denna genomlysning har Konkurrensverket undersökt konkurrensen i primärproduktionsledet. Med primärproduktion avses det första ledet i livsmedelskedjan, bland annat de lantbrukare som odlar spannmål, oljeväxter, frukter eller grönsaker, föder upp djur för slakt eller mjölk samt fiskerinäring och biodlare.

Syftet med denna undersökning har varit att besvara frågorna om det finns indikationer på bristande konkurrens i primärproduktionsledet och vilken påverkan sådana indikationer kan ha haft på livsmedelspriserna samt om det finns strukturer som påverkar konkurrensen och priserna på livsmedel negativt. Denna analys i korthet är en sammanställning av resultatet av undersökningen.

Underlaget till analysen utgörs framför allt av uppgifter som Konkurrensverket hämtat in direkt från marknadskontakter inom primärproduktion genom en enkätundersökning och djupintervjuer med branschföreträdare. Till viss del används även uppgifter från Jordbruksverkets databas som rör kostnader samt däri hänvisade källor.¹

¹ Redovisning av enkätundersökningen presenteras i analysens bilaga [Bilaga till Analys i korthet 2023:11 – Konkurrensen i primärproduktionen](#).

2. Utgångspunkter

2.1 Bakgrund

Konsumenterna har det senaste året mött ökade kostnader på en rad områden. På livsmedelsområdet har priserna stigit med över 25 procent i mars 2023 jämfört med november 2021. Det är en historiskt hög ökningstakt. I april 2023 skedde i stället en vändning nedåt, när livsmedel och alkoholfria drycker blev 1,2 procent billigare jämfört med i mars samma år. Detta utgör den första nedgången sedan hösten 2021.² I maj 2023 sjönk priserna för andra månaden i följd.³ Livsmedelsprisnivåerna är dock fortfarande höga jämfört med tidigare. De stigande livsmedelspriserna har bland annat berott på effekter från flera kriser som följt på varandra, exempelvis coronapandemin och Rysslands invasionskrig i Ukraina, som lett till ökade kostnader i flera led i livsmedelskedjan. Bland förklaringarna finns också en svag svensk krona.

Konkurrensverket publicerade 2018 rapporten *Konkurrensen i livsmedelskedjan*, där vi tittade på förutsättningarna för primärproducenter, om än på ett övergripande plan. Konkurrensverket konstaterade då att jordbruket är lokalt men att importen av jordbruksprodukter har ökat kraftigt i takt med att marknaderna har öppnats. För att skapa konkurrenskraft i den svenska primärproduktionen behöver förutsättningarna för att kunna konkurrera finnas på plats. Högre kostnadsläge och nationella särkrav försvårar detta.⁴ Konkurrensverket publicerade också i april 2023 en analys i korthet angående livsmedelskedjan som del av vår analysserie *Konkurrens och upphandling i kristider*.⁵ För en närmare genomgång av de senaste årens händelserika skeenden och vilken påverkan de har haft på prissättningen hänvisas till den analysen.

2.2 Pris- och kostnadsutveckling i primärproduktionen

En effektiv konkurrens medför fördelar för konsumenterna i form av bland annat låga priser. Priser som överstiger kostnader kan tvärtom ses som en indikation på bristande konkurrens. Flera faktorer har som nämnts medfört både ökade kostnader och priser i olika led i livsmedelskedjan de senaste åren. Det är därför relevant att granska pris- och kostnadsutvecklingen i de olika leden för att bedöma om konkurrensen fungerar tillfredsställande. Lönsamhet för företag på marknaden är också av intresse för bedömningen. I denna analys undersöker vi därför inledningsvis den senaste tidens pris- och kostnadsutveckling i primärproduktionen.

² Handl.nr 148, "Matpriserna sjunker för första gången på 17 månader", SCB, maj 2023, hämtad 21 juni 2023, <https://www.scb.se/pressmeddelande/matpriserna-sjunker-for-forsta-gangen-pa-17-manader/>

³ Handl.nr 149, "Prisuppgång på sill och gräddfil sticker ut bland midsommarmaten", SCB, juni 2023, hämtad 21 juni 2023, <https://www.scb.se/pressmeddelande/prisuppgang-pa-sill-och-graddfil-sticker-ut-bland-midsommarmaten/>.

⁴ Konkurrensverket, *Konkurrensen i livsmedelskedjan*, Rapport 2018:4, s. 10.

⁵ Konkurrensverket, *Livsmedelskedjan – konkurrens i kristider*, Analys i korthet 2023:6.

Pris på insatsvaror har i genomsnitt ökat med cirka 28,7 procent 2022 jämfört med 2021.⁶ Förbrukningsvolym har inte ändrats under samma period.⁷

Pris på gödnings- och jordförbättringsmedel har ökat mest, med cirka 120 procent 2022 i jämförelse med 2021. Detta följs av pris på växtskyddsmedel, herbicider, insekticider och bekämpningsmedel, vilka har ökat med cirka 49 procent, energi och drivmedel som har ökat med cirka 41 procent samt djurfoder som har ökat med cirka 36 procent.⁸ Pris för frön och planteringsmaterial har ökat med cirka 12 procent.⁹

Primärproducenters försäljningspriser till nästa led vad gäller nästan all jordbruksproduktion ökade både 2021 och 2022. Undantag är kategorierna färska frukter, andra animaliska produkter och andra djur som minskade i pris med cirka 17 procent, 7 procent respektive 5 procent.¹⁰ Priserna till spannmålsproducenter ökade mest, med 59,3 procent.¹¹ Priserna ökade även för producenter inom mjölk (med 34 procent), gris (16 procent), nöt (10 procent), får och getter (12 procent) samt fjäderfä (38 procent), även om de kom senare under året. Priserna på ägg ökade med 16 procent.¹² Potatis har stigit i pris med 51 procent.¹³ Priset för sockerbeta ändrades inte 2022 eftersom det förhandlades under 2021. Priset för 2023 har dock stigit med 40 procent.

En trend av prisökningar de senaste åren kan observeras även i utvecklingen av produktionsmedelsprisindex (PM-index) och avräkningsprisindex (A-index) i Figur 1.

⁶ Handl.nr 150, Lars-Anders Strandberg och Simon Lind, "Tydliga prisökningar år 2022 för både PM-index och A-index", *Jordbruksverket*, hämtad 21 juni 2023, <https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2023/02/15/tydliga-prisokningar-ar-2022-for-bade-pm-index-och-a-index/>

⁷ Handl.nr 4, Bilaga till e-post – Data intäkter och kostnader från Jordbruksverket.

⁸ Handl.nr 150, Lars-Anders Strandberg och Simon Lind, "Tydliga prisökningar år 2022 för både PM-index och A-index", *Jordbruksverket*, hämtad 21 juni 2023, <https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2023/02/15/tydliga-prisokningar-ar-2022-for-bade-pm-index-och-a-index/>

⁹ Handl.nr 4, Bilaga till e-post – Data intäkter och kostnader från Jordbruksverket.

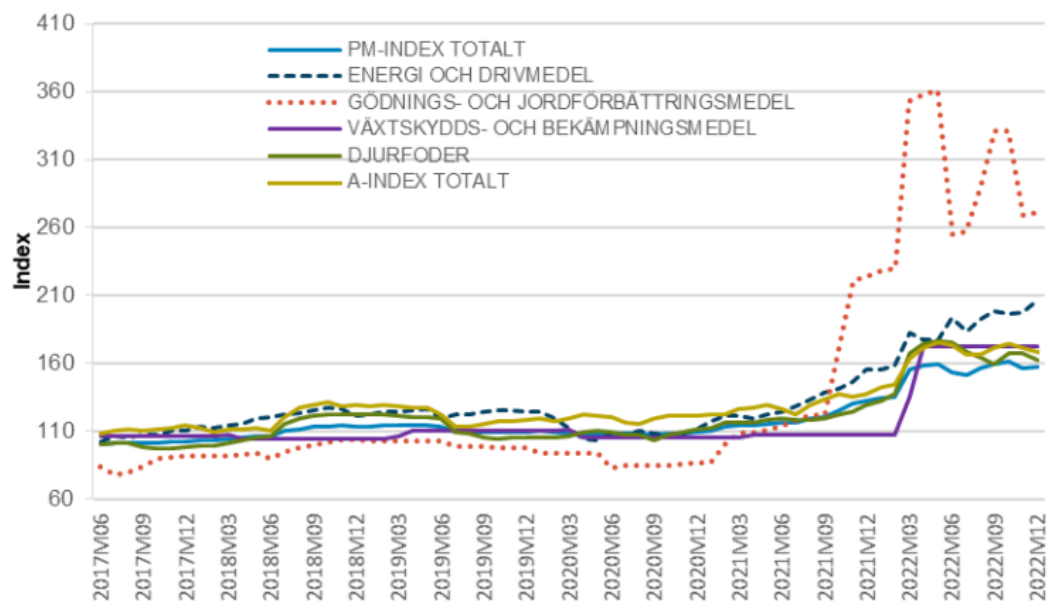
¹⁰ Handl.nr 4, Bilaga till e-post – Data intäkter och kostnader från Jordbruksverket.

¹¹ Handl.nr 150, Lars-Anders Strandberg och Simon Lind, "Tydliga prisökningar år 2022 för både PM-index och A-index", *Jordbruksverket*, hämtad 21 juni 2023, <https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2023/02/15/tydliga-prisokningar-ar-2022-for-bade-pm-index-och-a-index/>

¹² Handl.nr 37, *Lantbrukets lönsamhet 2022*, Ludvig & Co, s. 6; och handl.nr 4, Bilaga till e-post – Data intäkter och kostnader från Jordbruksverket.

¹³ Handl.nr 150, Lars-Anders Strandberg och Simon Lind, "Tydliga prisökningar år 2022 för både PM-index och A-index", *Jordbruksverket*, hämtad 21 juni 2023, <https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2023/02/15/tydliga-prisokningar-ar-2022-for-bade-pm-index-och-a-index/>

Figur 1 Utveckling av A-index total, PM-index total och delindex av PM-index år 2017–2022¹⁴

Prognosen för 2023 är att både primärproducenternas kostnader för insatsvaror och försäljningspriser kommer att vara lägre än under 2022. Vissa kostnader från 2022 kommer dock att få full effekt först under 2023 och räntekostnaderna fortsätter att öka under 2023. Detta förväntas enligt vad som angetts att leda till försämrad lönsamhet.¹⁵ Den torra som påverkat odlingar under våren och försommaren 2023 kan dock komma att medföra mindre spannmålsskördar och högre priser liknande det som skedde under torkan 2018.¹⁶

¹⁴ Handl.nr 136, *Priser på jordbruksprodukter*, Jordbruksverket, 1 mars 2023, s. 7.

¹⁵ Handl.nr 37, *Lantbrukets lönsamhet 2022*, Ludvig & Co, s. 3 samt handl.nr 57, Lars-Erik Lundkvist, *Bedömning av effekter i lantbruket*, 18 april 2023, s. 5 f.

¹⁶ Konkurrensverket, *Livsmedelskedjan – konkurrens i kristider*, Analys i korthet 2023:6, s. 9.

3. Information från marknadskontakter

Konkurrensverket har under april–maj 2023 som del av en bred genomlysning av livsmedelsbranschen genomfört en enkätundersökning och djupintervjuer med företrädare för samtliga sektorer inom svensk primärproduktion av livsmedel. Här redovisas en kort sammanställning av resultaten från informationsinhämtningen. En redovisning av enkätundersökningen finns i bilagan till denna analys.

3.1 Om informationsinhämtningen

Analysen är indelad i två övergripande avsnitt – en del rör utvecklingen av de tillfrågades prisförändringar vad gäller försäljning och inköp och en del rör konkurrenssituationen i respektive bransch.

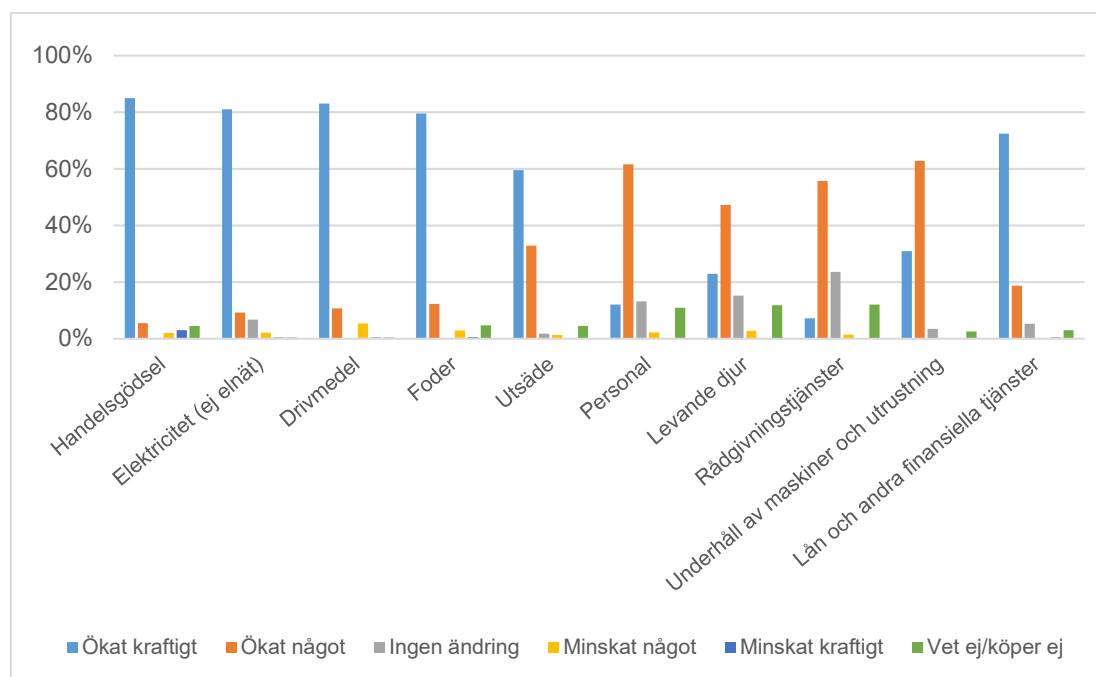
Enkäten har skickats till alla större branschföreningar samt hushållningssällskap och länsstyrelser för vidaredistribution till företag knutna till dessa. Sammanlagt svarade 25 procent av respondenterna att deras huvudproduktion bedrevs inom nötkreatur, 22 procent spannmål, 13 procent fjäderfä och ägg, 11 procent får och get, 10 procent mejeriprodukter, 6 procent gris, 4 procent frukt, rotfrukter och grönsaker, 2 procent mat-/fabrikspotatis samt 1 procent frö- och oljeväxter, sockerbeter, grovfoder och bete, fiske samt bär. Konkurrensverket har därutöver genomfört djupintervjuer med företrädare för samtliga sektorer inom svensk primärproduktion av livsmedel samt i de flesta fall enskilda företag.

3.2 Inköps- och försäljningspriser

3.2.1 Inköpskostnader

Enligt respondenterna ökade kostnaderna kraftigt eller ökade något för alla insatsvaror under 2022.

Figur 2 Samtliga primärproducenter – Har det skett prisändringar av nedanstående insatsvaror eller tjänster under det senaste året (2022) och i så fall i vilken utsträckning?

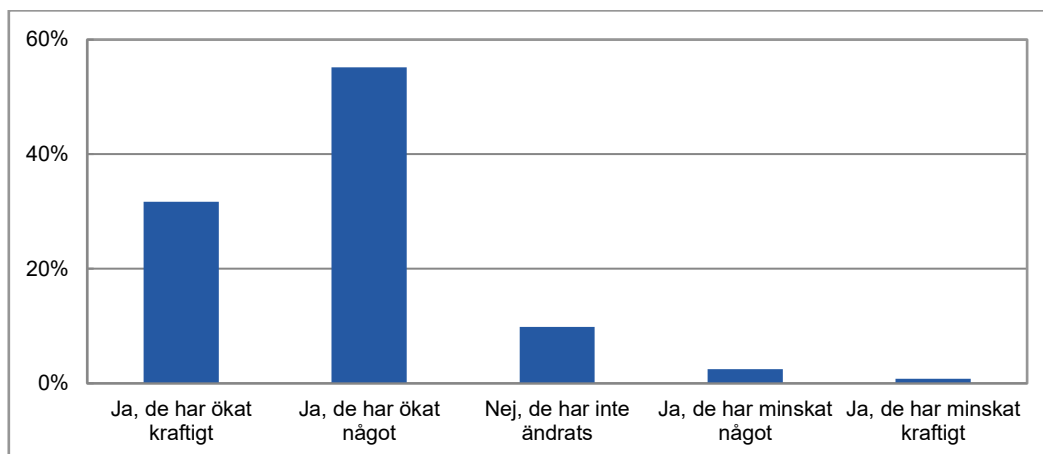

Samtliga produktionsinriktningar uppger att deras inköpskostnader för flera viktiga insatsvaror har ökat kraftigt under det senaste året och några större skiljelinjer kan inte ses mellan sektorerna. Av resultatet av enkätundersökningen är det tydligt att kostnaderna ökat för elektricitet, drivmedel, lån och finansiella tjänster, handelsgödsel, foder och växtskydd. Det framkommer dock också att kostnader inom vissa branscher till stor del beror på vilken avtalsmodell man haft, det vill säga om man haft rörliga eller fasta avtal för exempelvis energi, foder och banklån. Det kan även ha att göra med tajming – om producenten lyckats träffa den volatila marknaden vid rätt tillfälle och kunna köpa billigt och sälja dyrt, eller om man av olika anledningar varit tvungen att göra tvärtom. Även den svagare svenska valutan har påverkat, exempelvis rörande kostnader för utländsk arbetskraft eller priser på importerade insatsvaror.

3.2.2 Försäljningspriser

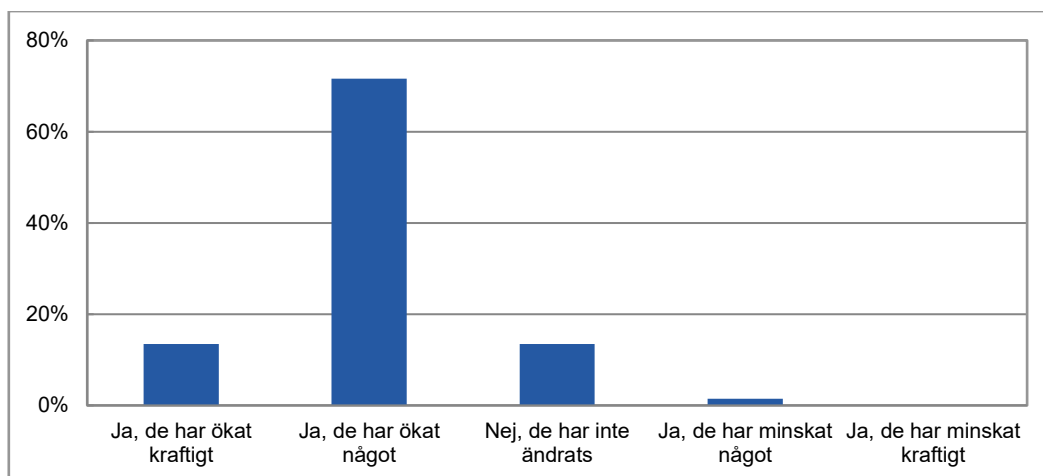
Majoriteten av respondenterna uppgav att de har ökat försäljningspriserna något till nästa led eller fått något ökade försäljningspriser till nästa led under 2022.

Figur 3 Samtliga primärproducenter – Har era försäljningspriser ändrats under det senaste året (2022) och i så fall hur?

Det kan noteras att fler primärproducenter av spannmål och mjölk har fått ökade försäljningspriser till nästa led än primärproducenter generellt. Nötköttsproducenternas försäljningspriser verkar tvärtom ha ökat mindre än för övriga – de flesta anger att de har ökat något och lika många anger att de ökat kraftigt som att de inte ökat alls (se Figur 4). Inte heller för gris har försäljningspriserna mot slakteri svängt lika mycket, utan det har rört sig om en jämnare ökning. Samma tendens kan ses för fåruppfödare, även om sådan verksamhet inte är lika kostnadsintensiv som övriga branscher.

Figur 4 Nötköttsproducenter – Har era försäljningspriser ändrats under det senaste året (2022) och i så fall hur?

Vad gäller fjäderfä och ägg har respondenterna angett att de under våren 2022 erhöll krisjustering för sin ökade foderkostnad i försäljningspriset mot köpare men att man inte kompenseras för övriga kostnadshöjningar. Honungspriset som producenterna kunde ta ut av nästa led har tvärtom sjunkit med omkring 17–18 procent mellan 2021 och 2022 och kommer sannolikt att sjunka än mer 2023.

3.3 Konkurrensförutsättningar

En effektiv konkurrens medför fördelar för konsumenterna såsom låga priser, produkter av hög kvalitet, ett brett utbud av varor och tjänster samt innovation. Analysen av konkurrensförutsättningarna i de olika sektorerna har utgått ifrån följande faktorer.

- För det första har antal bolag och storlek av bolag i branschen undersökts. Ett scenario där många företag av liknande storlek delar på marknaden ger indikation av en välfungerande konkurrens. Om det finns få dominanta aktörer kan det tvärtom innebära konkurrensproblem i form av oligopol eller monopol.
- För det andra undersöktes primärproducenternas marknadsinflytande både vad gäller rollen som leverantör av produkter till nästa steg i livsmedelskedjan samt som köpare av insatsvaror. Det betyder att man undersöker förhandlingsstyrkan som företag har gentemot köpare och säljare vid förhandlingar i kraft av sin storlek, kommersiella betydelse och förmåga att byta till alternativa leverantörer eller köpare.
- För det tredje undersöktes förutsättningarna för marknadsinträde i primärproduktionen. Detta kan ge indikation på hur lätt eller svårt det är att starta nya företag i branschen och bidra till en mer effektiv konkurrens.

3.3.1 Antal bolag

Ur ett rent konkurrensperspektiv finns, i jämförelse med andra marknader, många och små företag inom svensk primärproduktion. Antalet jordbruksföretag uppgick i juni 2022 till 58 218 och tycks sedan flera år vara stadigt sjunkande inom samtliga led – även om de totala produktionsvolymerna inte minskar. Sedan 1990 har antalet jordbruksföretag minskat med 40 procent (se Figur 5).¹⁷ Det pågår en konsolidering inom samtliga sektorer, om än i olika tempo. Inom exempelvis nötköttsproduktion återfinns fler än 10 000 företag¹⁸ medan det inom kycklingföretag finns omkring 35. Grisföretagen är typiskt sett betydligt större än nötköttsföretagen.

¹⁷ Handl.nr 141, "Jordbruksföretag och företagare 2022", *Jordbruksverket*, hämtad 15 juni 2023, <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2022-11-10-jordbruksforetag-och-foretagare-2022#h-Sammanfattning>.

¹⁸ Handl.nr 139, Ylva Olsson, "Antal jordbruksföretag efter driftsriktning, företagarens kön, företagarens ålder, brukningsform åkermark, variabel och år", *Jordbruksverket*, hämtad 14 juni 2023.

Figur 5 Antalet jordbruksföretag sedan 1990¹⁹

3.3.2 Marknadsinflytande

Primärproduktion utgör utsatta och komplexa branscher som präglas av risker och faktorer som företagen inte styr över. I hög grad är man beroende av faktiska omständigheter runt omkring gården, till exempel väder och vind, jordmån, transportsträckor till köpare och från leverantörer av insatsvaror samt tillgång till bristvarorna mark, levande djur och personal. Även i branscher med få anställda upplever man att det är brist på arbetskraft och det förekommer att man lägger ned verksamhet med anledning av detta. Extremväder, såsom torkan 2018 eller den torka som befaras under 2023, kan få stora effekter. Därutöver är man påverkad av politiska styrmedel angående djur- och smittskydd, miljö, biologisk mångfald och beredskap. Som exempel kan rovdjurspolitik samt fiskekvoter och havsbaserad vindkraft nämnas, vilka enligt vad som framkommit väsentligt påverkar antalet fåruppfödare respektive fiskeriföretag.

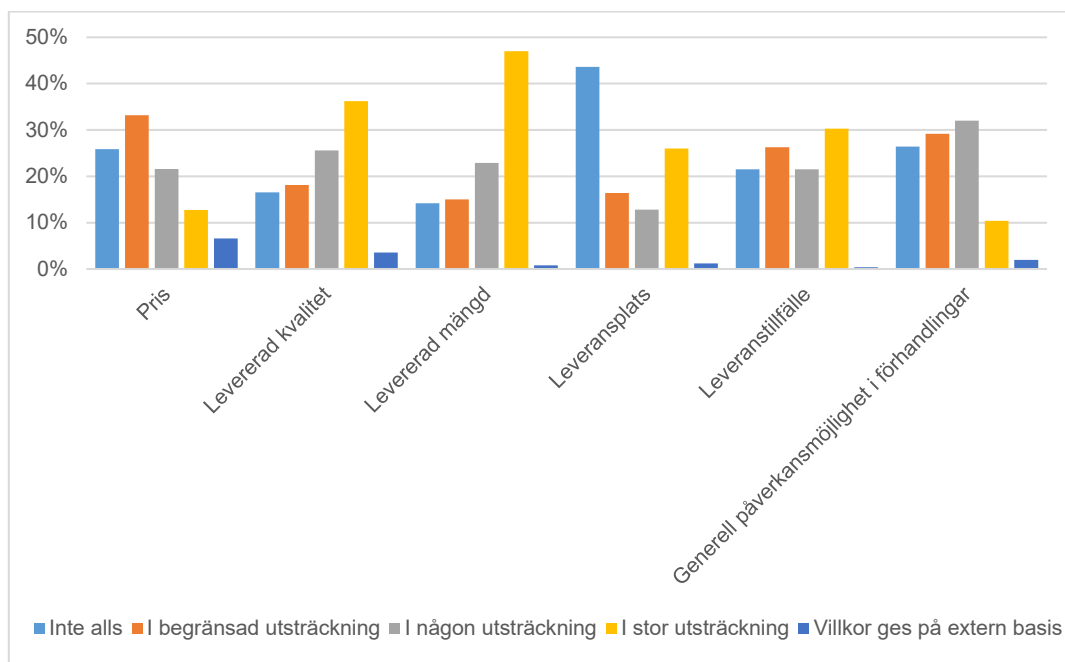
Flera av de undersökta marknaderna vittnar om obalans i utbud och efterfrågan. Det framkommer att marknaderna för mejeri, potatis och honung under våren 2023 har överskott medan det för ägg, en produkt som vanligtvis finns tillgänglig i överskott, med anledning av sjukdomsutbrott för närvarande råder brist. Det föreligger också brist på primärproduktion av får och lamm.

Försäljning

Genomgående är det tydligt att det är primärproducenternas köpare som sätter priserna. Primärproducenterna kan endast påverka priset i vissa fall, exempelvis vid gårdsförsäljning eller när stora volymer av en viss produkt kan konkurrensutsättas mellan två köpare. Majoriteten ansåg inte att de kan påverka sina försäljningspriser och angav att man levererar till mellan en och två kunder. De flesta är dock inte skyldiga att sälja till en viss kund. De villkor man ansåg sig kunna påverka minst var pris och leveransplats (se Figur 6).

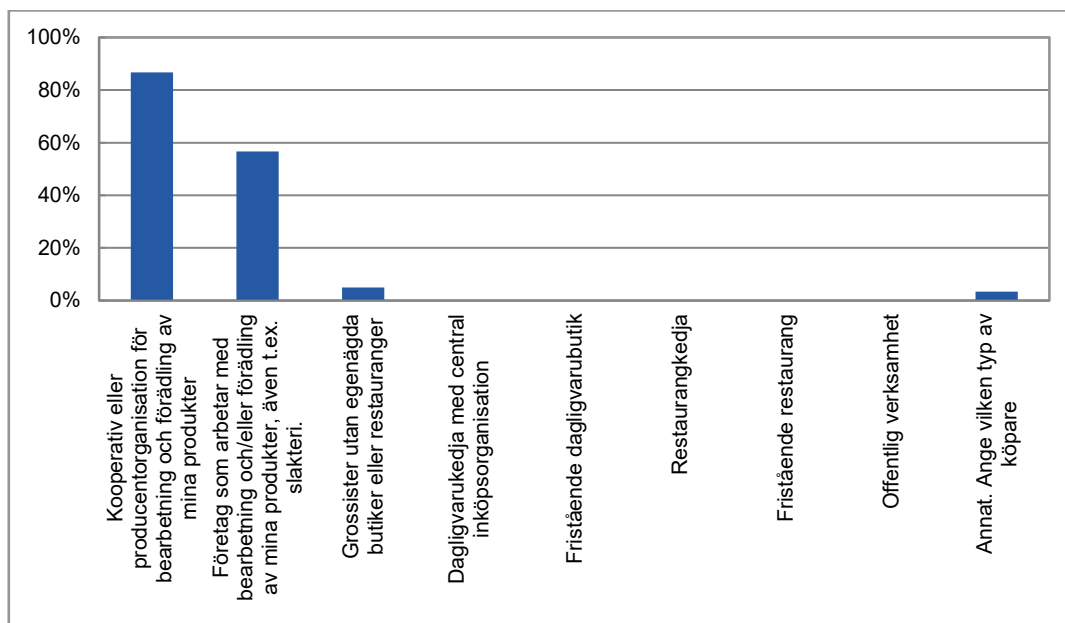
¹⁹ Handl.nr 141, "Jordbruksföretag och företagare 2022", *Jordbruksverket*, hämtad 15 juni 2023, <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2022-11-10-jordbruksforetag-och-foretagare-2022#h-Sammanfattning>

Figur 6 Samtliga primärproducenter – Kan ni påverka nedanstående försäljningsvillkor i förhandlingar med köpare av era produkter?

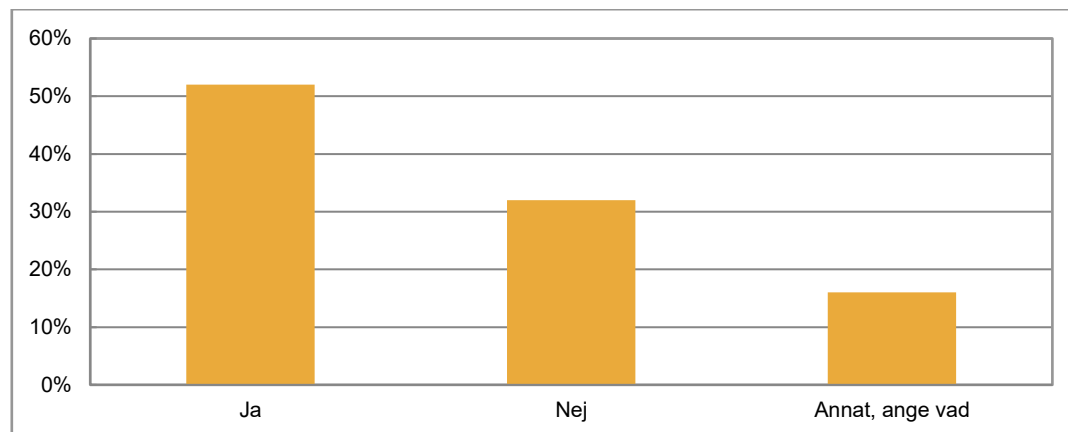
Omkring en femtedel av respondenterna var medlemmar i ett jordbrukskooperativ eller en producentorganisation. Spannmål och mejeri sticker ut då dessa producenter i större utsträckning levererar till kooperativ (se Figur 7).

Figur 7 Spannmålsodlare – Vilken/vilka typer av kunder levererar ni till inom er huvudverksamhet inom livsmedelsproduktion i Sverige? Flera svar får anges.

Hälften av mjölkbönderna anger att de är skyldiga att sälja till en viss kund, vilket är mer än i andra sektorer.

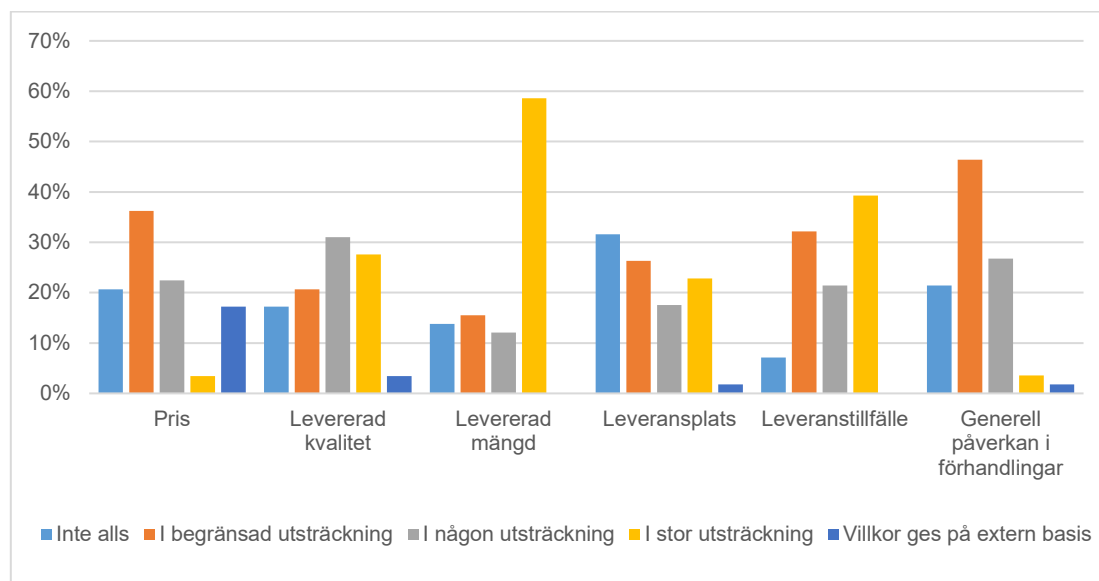
Figur 8 Mjölkbönder – Är ni skyldiga att sälja till en viss kund?

Utifrån vad som framkommit förefaller kooperativa föreningar kunna fungera väl för att skapa en mer jämn maktfördelning gentemot handeln, men de kan även verka marknadsstörande. Detta dels då kooperativen kan begränsa antalet medlemmar och tillämpa exklusivitetsavtal som begränsar primärproducenternas möjlighet att exempelvis byta köpare, dels då de anslutna primärproducenterna har garanterad försäljning och då kan fortsätta att leverera även om det råder överskott på deras vara. Kooperativ kan även utgöra mindre effektiva verksamheter då deras syfte är att se till att alla medlemmar gynnas oavsett konkurrensförutsättningar. De kan exempelvis riskera att vägra att acceptera nya medlemmar för att inte öka konkurrensen. Kooperativen är därtill mycket inflytelserika på marknaden, och både Arla och Lantmännen sätter priser som övriga mindre mejerier och spannmålshandlare följer.

Spannmål skiljer sig även då nästan 60 procent av respondenterna inte kunde påverka försäljningspris alls eller i begränsad utsträckning, alternativt fick 17 procent pris bestämt på extern basis (se Figur 9). Lantmännen sätter pris och andra mindre aktörer följer efter, om än med något högre priser. Denna situation anses enligt marknadskontakter ha bidragit till att Sverige har lägre spannmålspriser än övriga norra Europa.

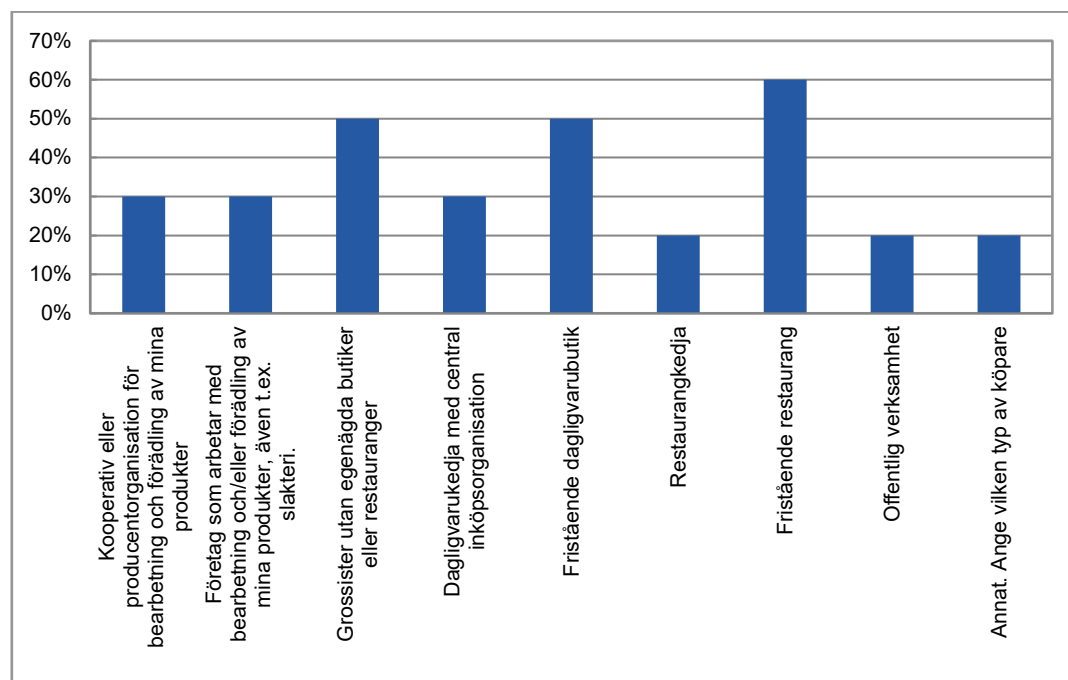
Figur 9 Spannmålsodlare – Kan ni påverka nedanstående försäljningsvillkor i förhandlingar med köpare av era produkter?

Inom mjölkproduktion förekommer också långa exklusivitetsavtal. Detsamma gäller fjäderfä och ägg, där bönderna också kan låsas till den aktör man köper sina levande djur av. Omkring 70 procent av fjäderfä- och äggproducenterna anger att de är skyldiga att sälja till en viss kund. De allra flesta har bara en leverantör av levande djur. Detsamma gäller skyldigheten att köpa levande djur från en viss leverantör och den praktiska möjligheten att byta. Det är även svårt att byta leverantör av utsäde.

Kundunderlaget för odlare av frukt och grönt skiljer sig från övriga sektorer. Man levererar ofta till flera olika grupper. Fler än hälften levererar exempelvis till fristående restauranger (se Figur 10).

Figur 10 Frukt och grönt – Vilken/vilka typer av kunder levererar ni till inom er huvudverksamhet inom livsmedelsproduktion i Sverige? Flera svar får anges.

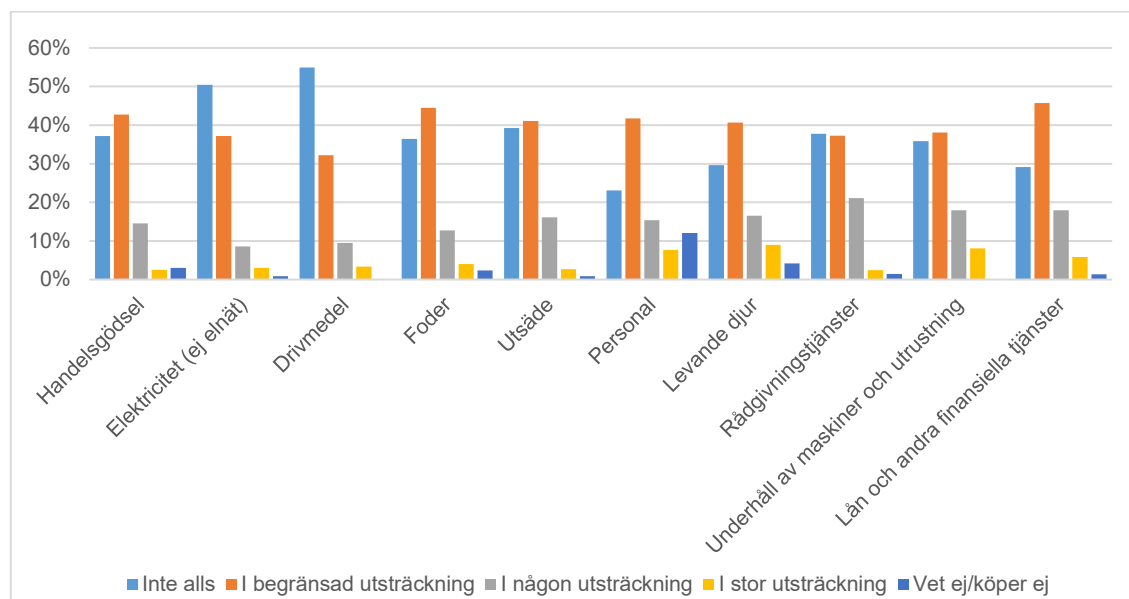

Betodling sticker också ut, då man med anledning av Betodlarnas förening enligt uppgift har en ganska jämn maktfördelning mellan odlarna och den enda köparen, Nordic Sugar.

Inköp av insatsvaror

Majoriteten av primärproducenterna hade två eller fler leverantörer för nästan samtliga insatsvaror. Omkring en tredjedel hade dock bara en leverantör av handelsgödsel, foder och lån. Av mjölkbönderna hade hälften bara en leverantör av foder. Mycket få var skyldiga att köpa insatsvaror från en viss leverantör och för majoriteten var det dessutom praktiskt möjligt att byta leverantör. Ett undantag rör levande djur, såsom beskrivs i tidigare avsnitt. De allra flesta kunde inte alls eller endast i begränsad utsträckning påverka inköpspriser från leverantörer (se Figur 11).

Figur 11 Samtliga primärproducenter – Kan ni påverka inköspriser av era insatsvaror eller tjänster?

Det har även framkommit att vissa av insatsvarorna, exempelvis växtskydd och handelsgödsel, tillhandahålls på mycket koncentrerade marknader med få leverantörer att välja mellan. Som beskrivits tidigare i denna analys har priset på dessa varor ökat kraftigt. Det finns därför anledning att framgent undersöka hur konkurrensen fungerar även på dessa marknader.

3.3.3 Inträdeshinder

De allra flesta primärproducenter ansåg att det är ganska eller mycket svårt att starta företag i deras bransch. Majoriteten upplevde att det var ganska svårt att nå lönsamhet och en fjärdedel att det var mycket svårt.

Inträdeshindren till marknaden har genomgående beskrivits som höga. Jordbruk och fiske är kapitalintensivt med krav på stora investeringar och ofta med långa ledtider innan företaget blir lönsamt. Inte sällan behövs kontrakt med köpare, exempelvis slakteri, för att kunna komma igång. Utöver det tillkommer regelverk rörande exempelvis miljö som uppfattas som arbetskrävande och kostnadsdrivande och som är betydligt mer omfattande än för konkurrenter inom primärproduktion internationellt. En uppstart av primärproduktion kräver dessutom mycket kunskap och ofta en omfattande arbetsinsats och engagemang av företagaren.

Förutsättningarna samt den generella osäkerhet och risk som råder vid primärproduktion har enligt vad som framkommit lett till att få unga har möjlighet och incitament att starta företag och att producentkåren blivit ständigt äldre under det senaste decenniet. Var tredje jordbruksföretagare som drev enskild firma 2022 var 65 år eller äldre, en ökning jämfört med 2016. Drygt en fjärdedel av jordbruksföretagarna var under 50 år.²⁰

²⁰ Handl.nr 141, "Jordbruksföretag och företagare 2022", Jordbruksverket, hämtad 15 juni 2023, <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2022-11-10-jordbruksforetag-och-foretagare-2022#h-Sammanfattning>.

I svaren på Konkurrensverkets marknadskontakter har det framkommit en efterfrågan på mer adekvata utbildningar för blivande lantbrukare för att motverka problemet. Investeringarna under samma period har på makronivå förvisso inte minskat, vilket dock har vänt i och med den senaste tidens förändrade räntesituation. I något mindre utsträckning verkar detta gälla får, som har lägre kostnader och en relativt kort tid till lönsamhet på grund av stor efterfrågan och lägre kostnader.

3.3.4 Övriga synpunkter

Livsmedelsbranschen är till väsentlig del internationell och de svenska primärproducenterna påverkas konstant av priser i andra länder. Producenterna upplever att svenska produkter påstås ha ett mervärde för konsumenterna men att det inte resulterar i faktisk betalvilja. Den ökade kostnad producenterna möter med anledning av de svenska särkraven avseende djur- och smittskydd samt miljö täcks därför i nuläget inte, något som har framförts leda till snedvriden konkurrens mellan de svenska primärproducenterna i förhållande till övriga. Även synpunkter om att snedvridning kan uppstå inom olika jordbrukssektorer – exempelvis att man väljer att producera ägg i stället för kyckling eftersom äggproduktion omfattas av den statliga salmonellaersättningen lyfts fram.

Konkurrenssituationen förefaller i de flesta sektorer att påverkas av bristen på och priserna för kvalitativ betes- och åkermark, särskilt i södra Sverige. Priserna på jordbruksmark varierar kraftigt och det är ofta konkurrens om mark i bördiga jordbruksområden. Producenterna upplever att det påverkar deras möjlighet att kunna expandera. Priserna både för köp och arrende av mark har stigit och det har framkommit att man upplever att befintliga markägare ogärna säljer. Det uppstår även en naturlig marknadsuppdelning mellan lantbrukarna med anledning av den marktillgång som behövs och finns samt transporttid till exempelvis närmaste slakteri.

Respondenterna anser i stor utsträckning att konkurrensen fungerar dåligt, ofta med anledning av att de har få att sälja till eller köpa från. De beskriver återkommande sig själva som kollegor och inte konkurrenter samt att den bristande konkurrensen ofta finns i kedjans nästa led, såsom mellan livsmedelsföretag, grossister eller dagligvaruhandeln. På vissa marknader, exempelvis kött, framförs att procentpåslag i stället för kostnadsbaserade påslag tillämpas mellan senare led i livsmedelskedjan.²¹ De uppger även att primärproducenter samordnar sig i olika typer av lokala eller centrala samarbeten för att förbättra sitt marknadsinflytande.

Nötkött och gris skiljer sig från övriga branscher då fler sådana företag anser att konkurrensen fungerar bra än dåligt. Anledningarna är framför allt att det finns fler köpare, exempelvis slakterier, att sälja till eller att man kan sälja direkt till konsument.

²¹ Med procentpåslag menas i sammanhanget att en aktör som får en kostnadshöjning om en viss summa i inköpsledet, höjer sitt befintliga försäljningspris med motsvarande procentsats i stället för samma summa i nästa led.

Respondenterna hade slutligen möjlighet att lämna övriga synpunkter. Där framkom bland annat att man upplever en snedvriden konkurrens mellan svenska och utländska lantbrukare och att minskade regelbördor krävs. Därtill nämns att det är sårbart med färre och större enheter. Många nämner problem med konkurrens i andra led, exempelvis kooperativen och dagligvaruhandeln. Några förslag till reformer från respondenterna är att slopa alkoholmonopolet och tvinga banker att offentliggöra lantbrukares procentsats på lån. Brist på transparens i kedjan lyfts fram samt att kontrollavgifter inte är rättvisa och påverkar konkurrensen. Slutligen anges att svensk primärproduktion behöver öka för att konkurrensen i övriga led ska kunna öka.

4. Slutsatser

Undersökningen har inte visat på att det skulle vara konkurrensproblem i själva primärproduktionen som drivit upp priset på livsmedel.²² Kostnader som förts över till konsumenterna i butik har visserligen i många fall tidigare i kedjan förts över via primärproducenter, men detta har i allmänhet skett med anledning av att de själva mött kraftigt höjda priser på insatsvaror.²³

Primärproducenterna har enskilt små eller inga möjligheter att påverka vare sig sina inköps- eller försäljningspriser. Det finns jämfört med andra delar i livsmedelskedjan många företag i primärproduktionsledet och delmarknaderna är ofta fragmenterade. Primärproducenterna beskriver återkommande sig själva som kollegor och inte konkurrenter och anser att det är bristande konkurrens i andra led i livsmedelskedjan, bland annat för vissa insatsvaror, såsom växtskyddsmedel, samt dagligvaruhandelns centrala inköpsorganisationer, som orsakar problem.

En central utgångspunkt vid bedömning av konkurrensförutsättningarna inom primärproduktionen är att Sverige är del av EU och dess inre marknad. De svenska primärproducenterna påverkas konstant av priser internationellt. Producenterna upplever att svenska produkter visserligen sägs ha ett mervärde för konsumenterna, men att konsumenterna inte är beredda att betala för dessa mervärden. Merkostnader med anledning av de svenska särkraven avseende djur- och smittskydd samt miljö täcks därför inte enligt producenterna, vilket riskerar att leda till snedvriden konkurrens mellan dessa i förhållande till övriga EU. En snedvridning kan enligt producenterna även uppstå inom olika jordbrukssektorer – exempelvis att man väljer att producera ägg i stället för kyckling eftersom äggproduktion omfattas av den statliga salmonellaersättningen.

Primärproducenterna uppger att produktionen utgör utsatta och komplexa branscher som präglas av risker och faktorer som företagen inte styr över. I hög grad är man beroende av faktiska omständigheter runtomkring gården, såsom väder och vind, jordmån, transportsträckor till köpare och från leverantörer samt tillgång till mark. Man är också påverkad av risker och faktorer såsom politiska styrmedel angående djur- och smittskydd, miljö, biologisk mångfald och beredskap. Producenterna vittnar vidare om obalans i utbud och efterfrågan de senaste åren. Denna obalans påverkas bland annat av klimat och sjukdomsutbrott. Marknaderna för mejeri, potatis och honung hade under våren 2023 ett överskott medan det var brist på ägg med anledning av ett större salmonellautbrott. För exempelvis lamm och får föreligger brist sedan flera år.

Inträdeshindren i primärproduktionen är relativt höga då det råder låga marginaler medan produktionen är kapitalintensiv med krav på stora investeringar i mark, maskiner och lokaler. Det tar ofta lång tid innan ett företag blir lönsamt. Till det kommer regelverk rörande exempelvis miljökonsekvensbeskrivningar som uppfattas som arbetskrävande och kostnadsdrivande av producenterna. Ett inträde kräver också mycket kunskap och omfattande arbetsinsatser av företagaren. Få unga väljer därför att starta företag och medelåldern i jordbrukar- och fiskekåren har stigit under det senaste decenniet.

²² Jämför slutsatserna i Konkurrensverket, *Konkurrensen i livsmedelskedjan*, Rapport 2018:4, s. 12.

²³ Jämför även slutsatser i Konkurrensverket, *Konkurrensen i äggkedjan*, Analys i korthet 2023:9.

Förutsättningarna för att expandera primärproduktionen påverkas av bristen på åker- och betesmark. Priserna både för köp och arrende av mark har stigit och det har framkommit att det är svårt att växa och få tillgång till mer brukbar mark.

Det finns tydliga trender mot konsolidering i primärproduktionen. Detta kan innebära färre och större aktörer, men också jämnare styrkeförhållande gentemot köpare, samt ökad effektivitet och produktivitet. De långsiktiga effekterna på konkurrensen är därför oklara.

Eftersom de flesta primärproducenterna alltjämt är små finns det en lång historik av olika typer av lokala eller centrala samarbeten för att skapa inflytande gentemot de andra leden i livsmedelskedjan, främst inom ramen för kooperativ i förädlingsledet. Den särskilda lösningen med samarbeten inom kooperativ präglar framför allt spannmåls- och mejeri-produktionen. Samarbetsformen kan skapa en starkare förhandlingsposition för producenterna men riskerar också leda till viss ineffektivitet som kommer med marknadsmakt. Det försvårar också inträde i förädlingsledet om en stor del av den befintliga produktionen är låst till ett visst kooperativ.

Undersökningen visar på att exklusivitetsavtal förekommer i vissa branscher, exempelvis inom fjäderfä och ägg. Sådana avtal medför att en primärproducent har en skyldighet att leverera hela sin producerade volym till en köpare. Exklusivitetsavtal kan under vissa omständigheter verka hämmande på konkurrensen eftersom det kan försvåra expansion och inträde, både inom primärproduktionen och i förädlingsledet. De exklusivitetsavtal som förekommer i primärproduktionen förefaller dock många gånger innebära att köparen också har en skyldighet att ta emot hela lantbrukarens produktion – även om överskott råder – vilket kan motivera en viss grad av leveransplikt.

Mot bakgrund av att det framkommit indikationer på bristande konkurrens i förädlingsledet anser Konkurrensverket att det finns anledning att granska också detta led inom ramen för genomlysningen. Konkurrensverket avser bland annat att undersöka avtalsstrukturer vad gäller till exempel kooperativen. Konkurrensverket kommer även granska hur konkurrensen fungerar för vissa centrala insatsvaror, så som exempelvis marknaden för växtskyddsmedel.

Adress 103 85 Stockholm
Telefon 08-700 16 00
konkurrensverket@kkv.se

www.konkurrensverket.se